

BIZKAIERAKO “BERONERI” TA “BERORRERI” DATIBOAK

Lengoa aitatu genduan Lazarraga arabarraren 500 urtetako esku-izkribu bat aurkitu zala oin urte bete, Arabako barietatea dan bizkaieraz idatzita. Oneri esker probatzen genduan, iñoiz baiño obeto, jatorrizko izenordaiñak (pronombres personales), *neur*, *eur*, *geur*, *zeur*, zirala. Izenordain oneetako *neur* eta *eur*, alkarturik “gauzak” izentatzeko asmatu zan *aur itzagaz, *aur-neur*, *aur-aur*, *aur-*, erakusleak sortu zirala, gaurko *au*, *ori*, *a*.

Gañera, ikusi daikuz esku-izkribu orretan, *ne-ur-oni*, *ne-ur-onek*, *ne-ur-onen*; *ze-ur-ori*, *ze-ur-orrek*, izenordain indartuak (pronombres intensivos). Baita be, *ne-ur-oni* baiño aurreragokoak diran *neur-au-ni*, *neur-auni*, *neur-au ni* ipinten dituz idazle onek, eta *neroni* ta *neurau* aldaketak. Oin dala iru-lau urte argitaratutako artikulo baten esaten genduan, adibidez, gaurko *neroni* formaren jatorria *neur - aur-neur zala ta bere lenengo aldaketa *neur-aur-ni izan bear ebal. Aur ba, zelan ikusten dogun oin 500 urte dirala, Lazarragak idatzita eukala *neur - au-ni* aldaketa au. Idazle onen *neur - auni* ta guk ipintzen genduan *neur - au(r) -ni* bardiñak dira, tarteko *-r*-bakar bat izan ezik.

Lazarragaren idatziak probatzen dau gure teoria, au da, *neur - aur-neur* jatorrizkoaren lenengo aldaketa *neur - au(r) -ni* izan zala. Orregaitik, izenordain indartuen sorrerako talde osoa onelan izan bear eban: *neur - aur-neur*, *eur - aur-aur*, *geur - aur-neur*, *zeur - aur-aur*. Itz onen lenengo zatia *neur*, *eur*, *geur*, *zeur*, izenordaiñak dira ta bigarren zatia, konposatua, *aur-neur* eta *aur-aur* erakusleak, lengo artikuloan esan genduan legez.

Sorreran gauzak onelan gertatu ziran:

- Izenordain onek sortu ziran: *neur*, *eur*, *geur*, *zeur*.

- “Gauzak” adierazteko itza, *aur, alkatu zan *neur* ta *eur* izenordaiñak eta *aur + neur > aurneur* ta *aur + eur > aureur* erakusleak sortu ziran, gaurko *au* ta *ori*. *Aur, bakar-bakarrik lagata, **aur > ar* egin eban, gaurko bizkaierako *-a*.

- Len aiatutako *neur*, *geur*, *eur*, *zeur*, izenordaiñak, *aurneur* eta *aureur* erakusleak uzarturik, *neur-aurneur*, *geur-aurneur*, *eur-aureur*, *zeur-aureur* izenordain indartuak sortu ziran, bizirik dagozan *neroni*, *geuroni*, *eurori*, *zeurori*, baiño aurreragokoak.

Onelan, argi ikusten da izenordaiñak, erakusleak eta indartuak zelan talde koherente bat osotzen daben, alkarregaz artu-emon estuak euki zituzela euren sorreran eta alkarri sortzen lagundu eutseela.

Oinek danok ikusirik, esan bear dogu badagola beste izenordain bat, genitibo *neur-e > ber-e* dabena beste “*personak*” guztiak legez, au da, amaierako *-n* barik, *amar-e-n*, *aitar-e-n*, *on-e-n*, *orr-e-n* eta beste izen guztiak daroena. Oinek esan nai dau, antxinako euskaldun zarrentzako, au da, gure asabeentzako, izenordaiñen sorreran, *neur-e* genitibo “*personala*” zala eta ezelan be ez “*erakuslea*”, amaierako *-n* bear ebalako orretarako.

Orrelan izanik, *neur-e* onen nominatiboa *neur izan bear eban, *neur*, *geur*, *eur*, *zeur* legez, azken lau “*persona*” oinek izan ezik, “*beste pertsonak*” izentatzeko. Olan ba, naiz ta *neur nominatiboaren erabillera ez dogun ezagutu, galdu zalako, *berau*, *berori*, *bera*, izenordain indartuak erabiltzen dira gaur, *neur orretik datozenak, gure jakintsuak eta baita be Euskaltzaindiak erakusleak dirala diñoenak argudio zeatzik emon bage. Berez, sorreran beintzat, begi bistan dago, izenordaiñak edo “*personak*” izentatzeko sortu zirala eta ez “*gauzak*”.

Dana dala, *ber-au/ber-onek*, *ber-ori/ber-orrek*, *ber-a/ber-ak* esaten dogu. Olan gertatzen da indartu oinek itz konposatuak diralako, lenengo zatia *personala* dalarik, kasu onetan *neur/ber*, eta bigarren zatia erakusle bat, kontuan izanik *persona* ori nun kokatuta dagoan, au da, *amen*, *or* edo *an*. Orregaitik, bigarren zati ori erakusleak berberak dira: *au*, *ori*, *a*. Erraz ikusten da euren esan-naia: *ber-oni/ber-*

au = neure ondoan dagoan “*beste pertsona*” bat; *ber-ori = eure* ondoan dagoan “*beste pertsona*” bat; *ber-a = gu biokandik* urrun dagoan “*beste pertsona*” bat.

Edozelan be, badagoz lekukoak, iparraldeko Urte, Ithurry, Pouvreau, Duvoisin, *ber-oni* nominatiboa eskeintzen dabenak *ber-au* itzaren tokian, *au* erakuslea baiño jatorragoa dan *oni* zarra agerian ipiñirik. Bardin gertatzen da *ner-oni > ner-au* ta *ger-oni > ger-ok* nominatiboakaz. Gañera, *ner-oni* baiño zarragoa da *neur-oni*, *ger-oni* baiño *geur-oni*, ta guztiak olantxe. Onelan ba, bardin-bardin, *neur-oni/ber-au*, *neur-ori*, *neur-a*, izan bear ziran zarragoak.

Neroni ta *geroni*, nominatiborako ta datiborako, bietarako, erabiltzen dira. Zeozer txarto dago. Kasu onetan ezin dau bietarako ondo egon. Bizkaieraz erabiltzen diran *ber-oneri* ta *ber-orri* dira lenengo datibo zarrak, erakusleak *oneri* ta *orri* lez, eurokaz konposaturik sortu ziralako. Beste euskalkietako *ber-oni (berau)* ta bardin *ner-oni*, *ger-oni*, *er-ori*, *zer-ori*, nominatiboak dira, berez, bakar bakarrik eta ez datiboak. Orregaitik, Iparraldean be ezagutzen eben *ner-oniri* datibo zarra, Duvoisin, Haraneder eta Duhaldek diñoenez euren idatzietan. Onelan ba, ondotox ikusten da bizkaierako *ber-oneri* ta *ber-orri* datiboak dirala jatorrenak eta zarrenak. Merezi dabe aintzakotzat artzera.

Beste gauza bat. Lengoa esan genduan bizkaierako *areri* datiboa ez zala jatorrizkoa ta *oneri* ta *orri* erakusleen analogiatik sortu zala. Oin esan bear dogu *ber-areri* datiboa ez dogula aurkitu, bakarrik *ber-ari* normala dana, *ari* erakusle amaiera jatorragaz.

Guk ustent dogu, euskera batua “gipuzkera osotua” bada, ara amen beste aukera eder bat zelan galdu dan bizkaierako *ber-oneri* ta *ber-orri* datiboak onartzeko eta euskera batua obeto osatzeko. Baita be, analogiaren aldetik, *ner-oneri*, *er-orri*, *ger-oneri*, *zer-orri* datibo jatorrak euskera baturako artzeko. Barriro be, erri onetako jakintsuak, jakiñik edo jakin barik, ondotox bartzatu dituez bizkaieraren lekuko zarragoak eta Euskalerrriaren ia erdiak darabillizanak.

Irugarren pertsonako *ber-a* erabiltzen da bizkaieraz izenordain lez, gipuzkerako *ur-a* -ren balio beragaz. Gure ustez, bai *ber-a* ta bai *ur-a*, biok, *ber-a* dabela bere jatorria. Ara amen, beste gauza xeble bat. Betiko letratuak diño bizkaierako *bera* “indartua” dala baiña gipuzkerako *ura* ez ta biok jatorri berekoak dira. Zoritzarrez, amen be, jakintsuak, bolo-bolo, bizkaieraren kaltetan ezelan be probatu barik.

Beste aldetik, jakintsu askok esaten dabe euskerak ez daukala irugarren “*personako*” izenordaiñik eta bete bear ori *bera* “erakusleagaz” betezen dala. Edozelan be, atzerritar izkuntzalari batek, Benveniste jaunak, plazaratu eban “*teoria*” bat esanez ez dagoala irugarren pertsonarik iñongo izkuntzetan, “*no-persona*” dalako, elkarrizketan ez dabelako parterik artzen eta jaramon egin jako jaun oneri. Baiña jakintsu onen aurretik, Azkue lekeitiarrak idatzita eukan lenengo ta bigarren pertsonak “*locutivo*” zirala ta irugarrena, aurrean ez egoana elkarrizketan, “*no locutivo*”. Gure ustez, obeto dago Azkuek diñoana Benvenisteren “*no-persona*” baiño. Oin be, sarritan lez, atzerritarrari jarraitu jako ta ez euskalerrriko seme baten esanari, dotoreagoa ta ilustragoa dalako, naiz eta egokiagoa Azkuerena izan.

Edozelan be, probatu dogu *neur-oni/ber-au*, *neur-ori*, *neur-a*, izenordain indartuetan, lenengo zatiko *neur* ori “*personak*” izentatzeko sortu zala ta, orrelan, gaurko aginterako (imperativo) *bege*, *betor*, *bedi*, adizkietan ageri dan asierako *b-* orrek, *neur* izenordaiña dabela bere jatorria, *zatoz*, *zagoz*, *zaitez*, adizkietako *z-* ori, *neur* izenordaiñetik datorren legez. Ortaz, euskerak badauka irugarren “*personako*” izenordaiña. Benveniste jaunaren teoriak ez dau balio euskerarentzako.

Iker J. Laka Guenaga